

УДК 159.922.6:34 (043)

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2021.10.27>

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ірина Чорна

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027
e-mail: irynachorna-@ukr.net*

Тетяна Ліпунова

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027
e-mail: koruca12@gmail.com*

У статті обґрунтовано актуальність проблеми формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності. Проаналізовано наукову літературу щодо проблеми особливостей професійної діяльності юриста, психологічної готовності до діяльності та формування цієї психологічної готовності в юристів. Сформульовано визначення психологічної готовності до професійної діяльності юриста. Охарактеризовано зміст та значення професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах закладу вищої освіти, наявність у них професійно-необхідних якостей, умінь та навичок. Розкрито мету та структуру, показники, умови ефективності процесу формування психологічної готовності до професійної діяльності фахівця-юриста. На основі теоретичного аналізу виокремлено основні чинники формування психологічної готовності до професійної діяльності. Основними чинниками формування психологічної готовності до професійної діяльності визначено протиріччя між досягнутим і необхідним рівнями професійного становлення, а також активна і різноманітна освітньо-професійна діяльність, сприятливий емоційний клімат, професійна, психологічна підготовка. Розкрито зміст двох груп чинників формування психологічної готовності: «умовно внутрішніх» (індивідуально-особистісних) і «умовно зовнішніх» (соціально-педагогічних). Визначено умови, що перешкоджають формуванню психологічної готовності майбутнього юриста до майбутньої професійної діяльності. Розкрито зміст основних принципів, що сприяють ефективному формуванню психологічної готовності до професійної діяльності юриста. Вказано на значущість поєднання теоретичних знань із практикою. Зазначено роль у формуванні психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх юристів психологічних тренінгів під керівництвом психолога, навчальної практики та стажування студентів-правників, співпраці з юридичною клінікою. Вказано на значення поєднання в сучасній юридичній освіті доктринальних знань і практичного досвіду. Визначено шляхи вдосконалення процесу формування психологічної готовності майбутніх спеціалістів, що становлять три основні напрями, та розкрито їхній зміст. Формування психологічної готовності до професійної діяльності визначено ціллю і результатом довготривалого процесу підготовки спеціаліста в закладі вищої освіти.

Ключові слова: готовність, психологічна готовність, професійна діяльність, майбутні юристи, освітньо-професійна діяльність.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі суспільного розвитку суттєво підвищуються вимоги до підготовки фахівців-юристів, які передбачають відповідність насамперед професійних якостей основним кваліфікаційним характеристикам. Адже «юрист має мати належний рівень правової свідомості, правової професійної культури,

володіти сукупністю правових професійних знань, приймати обґрунтовані відповідно до закону рішення, діяти в екстремальних ситуаціях, оперативно мислити, мати високі моральні, вольові та фізичні якості, бути комунікативним, справедливим, брати активну участь у процесі державотворення» [1, с. 114]. Професійна діяльність юриста розглядається як опосередкована правом професійна, трудова, державно-владна діяльність щодо прийняття юридичних рішень компетентних органів, яка спрямована на виконання суспільних функцій і завдань та задоволення тим самим як соціальних, групових, так і індивідуальних інтересів; вона ж є одним із фундаментальних складників юриспруденції, який за допомогою спеціальних засобів, прийомів та методів забезпечує перетворення актуальних здобутків юридичної науки в різні сфери суспільного життя. Проблема формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності є актуальною і потребує ґрунтовного вивчення.

Метою статті є обґрунтування особливостей формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психологічної готовності до професійної діяльності стала предметом дослідження таких учених, як Л. Гапоненко, М. Дяченко, Л. Кандибович, М. Левітов, М. Томчук, І. Чорна та ін. Ряд досліджень присвячено аналізу психологічної готовності до різних видів діяльності, зокрема: педагогічної (П. Горностай, Т. Іванова, О. Скрипченко, Д. Мазоха, О. Жук та ін.), медичної (Л. Супрун, В. Ораховський, І. Вітенко та ін.), управлінської (Л. Карамушка, О. Філь та ін.), діяльності психолога-практика (О. Бондаренко, Л. Долинська, В. Панок, Н. Пов'якель, Н. Чепелева та ін.). Дослідження свідчать, що психологічна готовність до конкретної професійної діяльності має специфічні змістові та структурні особливості. Вивчення психологічних особливостей професійної діяльності юриста здійснювалось ученими В. Андросюком, В. Барко, Ю. Бойко, В. Васильєвим, Л. Казміренко, В. Медведєвим, О. Тімченко, С. Яковенко та ін. Однак проблема формування психологічної готовності до професійної діяльності юриста потребує поглибленого вивчення.

Виклад основного матеріалу. Підготовка до професійної діяльності – це передусім формування психологічної готовності до продуктивної участі в ній. Без високого рівня розвитку психологічної готовності неможливо досягти якісних змін у професійній підготовці спеціаліста, забезпечити творче виконання ним своїх професійних функцій. Психологічну готовність і професійну підготовку ми розглядаємо в тісному взаємозв'язку [2, с. 150].

В умовах закладу вищої освіти психологічна готовність до майбутньої професійної діяльності найбільш успішно формуються тоді, коли «весь зміст освітнього процесу максимально наближений до умов практичної діяльності майбутніх фахівців» [28, с. 174]. Тому педагогічний процес у вищих навчальних закладах підпорядковується закону моделювання, згідно з яким усі заходи, що проводяться в закладі вищої освіти, мають бути насиченими професійним змістом і відбуватися в ситуаціях, максимально наближених до тих умов, в які випускник може потрапити в реальному виробництві [3].

Навчально-професійна діяльність є провідною діяльністю студентів закладів вищої освіти, адже вона спрямована на основні цілі підготовки спеціалістів. У процесі опанування майбутньої професії відбувається особистісне зростання й професійний розвиток студентів, набуття професійно важливих знань, умінь і навичок, трансформується структура самосвідомості майбутнього фахівця, формується соціально-професійний аспект Я-концепції. У процесі професійної підготовки, що відбувається в період навчання, ключову роль має відігравати загальна і спеціальна професійно-психологічна підготовка. Критерієм успішної психологічної підготовки є сформованість в юриста професійно-важливих

психологічних якостей особистості, вміння «використовувати себе», свої пізнавальні, комунікативні та інші здібності для вирішення задач, здатність довільно регулювати ступінь психологічної готовності до діяльності у відповідності з обставинами [4].

Формування психологічної готовності до професійної діяльності означає не що інше, як утворення тих необхідних суб'єктивних умов чи властивостей особистості, що забезпечують можливість людині свідомо та добросовісно виконувати професійну діяльність. На думку С. Кучеренко [5], формування психологічної готовності до професійної діяльності – це розвиток, становлення необхідних ставлень, установок, досвіду, майстерності, які дають можливість людині усвідомлено здійснювати професійну діяльність. У процесі формування психологічної готовності необхідно створювати ситуації, за яких суспільно значиме буде сприйматися як те, що відповідає цілям й інтересам майбутнього фахівця-юриста.

Формування психологічної готовності – довготривалий процес утворення необхідних відношень, установок, якостей особистості, що починається з поінформованості про характер діяльності, набуття необхідних знань, умінь, навичок, здібності їх реалізувати, за розвитку позитивного відношення до цієї справи, мотивованого підвищення вимогливості до себе. Завершується цей процес тим, що психологічна готовність, пройшовши декілька рівнів, перетворюється в стійку якість особистості. Так, показниками сформованості психологічної готовності молодого спеціаліста до професійної діяльності є прагнення до максимальної трудової віддачі, ініціативність і творче відношення до діяльності, вміння працювати в колективі. Тому формування психологічної готовності до діяльності не обмежується вихованням трудових умінь і навичок, головне – сформувати готовність та прагнення брати участь у будь-якій необхідній суспільству праці. Оскільки формування психологічної готовності – це процес керований, його ефективність підвищується в результаті включення суб'єкта в навчально-трудова діяльність [6, с. 47]. Формування психологічної готовності здійснюється шляхом формування всіх її компонентів за домінуючої ролі того чи іншого компонента, в залежності від виду діяльності, в умовах спеціально організованого навчання, що спрямоване на оволодіння теоретичними знаннями і практичними вміннями, розвиток функціональних процесів [2, с. 61].

Теоретичний аналіз дозволив нам визначити основні чинники формування психологічної готовності до професійної діяльності, які можна віднести до двох груп: «умовно внутрішні» (індивідуально-особистісні) та «умовно зовнішні» (соціально-педагогічні).

«Умовно внутрішніми» чинниками формування психологічної готовності до професійної діяльності вчені визначають: внутрішні протиріччя між досягнутим і необхідним рівнями професійного становлення [7]; мотивацію особистості, наявність потреби в постійному самовдосконаленні, чіткість уявлень про сутність майбутньої професійної діяльності [8]; рефлексію професійного становлення, ідентифікацію з професійними зразками [10]; вік, стать [9].

До «умовно зовнішніх» чинників формування психологічної готовності до професійної діяльності вчені відносять: включення студентів в активну і різноманітну діяльність [10]; забезпечення емоційного клімату, залучення до активної діяльності, співтворчості [11]; тип, особливості функціонування, структуру закладу вищої освіти, в якому відбувається підготовка майбутнього спеціаліста та специфіка освітнього процесу [12]; спеціально організовану професійно-педагогічну підготовку в умовах інформатизації навчального процесу [13]; використання системи критеріїв адекватного оцінювання рівнів сформованості психологічної готовності до діяльності [14].

У свою чергу Ю. Бойко [15] виділила умови, що перешкоджають формуванню психологічної готовності майбутнього юриста до майбутньої професійної діяльності: психо-

логічні особливості студентського віку: недостатньо розвинута здатність сполучати ближню та віддалену перспективу; незавершеність розвитку функції планування; протиріччя і невпорядкованість різних аспектів «Я»; невміння розмежувати можливе і бажане; умови розвитку суспільства: зміну ціннісних орієнтирів у сучасному суспільстві; появу великої кількості «нових» професій; некерований ріст закладів вищої освіти; особливості сучасної системи освіти.

С.О. Гарькавець вважає, що ефективне формування психологічної готовності до професійної діяльності в період навчання неможливе без упровадження в систему підготовки майбутніх спеціалістів таких психологічних принципів: проблемності (постановка завдань, орієнтованих на актуалізацію знань та досвіду); комплексності (включення елементів програми формування психологічної готовності до професійної діяльності в практичну роботу); системності (аналіз і розгляд майбутньої професійної діяльності як цілісної, певним чином організованої динамічної системи); цілеспрямованості (спрямованість на майбутню професійну діяльність, на досягнення високих результатів, набуття відповідних знань, умінь, навичок, особистісних властивостей); інтенсифікації (організація активної діяльності педагогів і студентів); особистісної орієнтованості (спрямованість на інтереси та потреби студентів, створення умов, що сприяють самовираженню, самостійності суджень); ситуативності (вирішення ситуацій різного характеру); рефлексивності (самопізнання себе та майбутньої професійної діяльності); творчості (творчий підхід до розв'язання професійних завдань); активності (відкритість новому досвіду, знанням) [16].

Найдоцільнішим у процесі формування психологічної готовності юристів до професійної діяльності є використання принципів проблемності, комплексності, системності, особистісного розвитку. Врахування психологічних принципів, чинників та умов у процесі формування психологічної готовності до професійної діяльності, а саме на етапі навчання у ЗВО, забезпечить підвищення рівня її розвитку. Випускники юридичного закладу вищої освіти, які психологічно готові до здійснення майбутньої професійної діяльності, мають володіти не лише теоретичними знаннями в галузі права, а й необхідними способами, вміннями і навичками застосування набутих знань у практичній роботі. Психологічно підготувати до майбутньої професійної діяльності можливо, на думку дослідниці Н. Коваль, удосконаливши процес навчання майбутніх юристів, тобто піднявши його на рівень академічної підготовки, поєднавши теоретичні знання з практикою [17].

Важливу роль у формуванні психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх юристів мають відігравати тренінгова робота під керівництвом психолога, навчальна практика й стажування студентів-правників та співпраця з юридичною клінікою, оскільки сучасна юридична освіта повинна органічно поєднувати доктринальні знання і практичний досвід.

В умовах закладу вищої освіти психологічна готовність до майбутньої професійної діяльності найбільш успішно формуються тоді, коли «весь зміст освітнього процесу максимально наближений до умов практичної діяльності майбутніх фахівців» [3, с. 174].

На основі зазначеного доцільно відзначити шляхи вдосконалення процесу формування психологічної готовності майбутніх спеціалістів, що становлять три основні напрями: вдосконалення професійного відбору молоді, організація психологічної служби на початковому етапі підготовки майбутніх спеціалістів; удосконалення теоретико-методологічної підготовки студентів до професійної діяльності, що передбачає: підвищення науково-теоретичного рівня викладання психологічних дисциплін, їх професійної, соціально-психологічної направленості; підвищення ефективності науково-дослідницької роботи викладачів і студентів; активну соціально-психологічну підготовку майбутнього спеціаліста; підвищення ефективності позааудиторної роботи; вдосконалення практичної

соціально-психологічної підготовки майбутніх спеціалістів, що передбачає включення їх у практичну діяльність шляхом організації і проведення навчальної практики [18].

Висновки. Психологічна готовність до професійної діяльності юриста – це психодіагностичні параметри опантанта, які характеризуються високим рівнем сформованості когнітивного, мотиваційного, емоційного та вольового компонентів. Формування психологічної готовності до професійної діяльності визначено ціллю і результатом довготривалого процесу підготовки спеціаліста в закладі вищої освіти. Вказане являє собою комплекс організаційних, психологічних і педагогічних заходів, відбувається згідно з психолого-педагогічним супроводженням освітнього процесу та здійснюється за умов урахування певних психологічних чинників та принципів. Основними чинниками формування психологічної готовності до професійної діяльності є протиріччя між досягнутим і необхідним рівнями професійного становлення та його рефлексія, мотивація особистості, ідентифікації з професійними зразками, а також активна і різноманітна освітньо-професійна діяльність, сприятливий емоційний клімат, професійно-психологічна та практична підготовка, творчий підхід до навчання та підготовки майбутнього спеціаліста.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні психологічного тренінгу формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності.

Список використаної літератури

1. Томчук М.І. Психодіагностика готовності учнів до військової служби: проблеми, методи, методики. Вінниця, 2012. 150 с.
2. Чорна І.М. Формування психологічної готовності майбутнього вчителя до професійно-педагогічної роботи в школі : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 ; НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2003. 349 с.
3. Бандурка О.М. Юридична психологія : підручник Харків : Майдан, 2018. 684 с.
4. Шмоткін О.В. Юридична деонтологія. Київ : Знання, 1995. 258 с.
5. Марігодов В.К., Моторная С.Є. Педагогіка і психологія: аспекти активізації творчості і готовності до професійної діяльності : навч. посіб. Севастополь : Вид-во Севастопольського НТУ, 2004. 170 с.
6. Хрущ-Ріпська О.В. Проблема готовності до професійної праці. *Практична психологія і соціальна робота*. 1998. № 9. С. 47.
7. Чепелева Н.В. Особистісна підготовка практичного психолога. *Основи практичної психології*. Київ : Либідь, 1999. С. 242–248.
8. Романова Е.С. Психологія професійного становлення людини : монографія. Москва : МГУ, 1992. 200 с.
9. Шепітько В.Ю. Психологія судової діяльності : навч. посіб. Харків : Право, 2006. 160 с.
10. Овсянецька Л.Г. Соціально-психологічне прогнозування професійного становлення майбутнього спеціаліста (педагога) : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2015. 24 с.
11. Мацкевич Н. Психологічна готовність майбутніх учителів початкової школи до роботи з фізичного виховання. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту* : зб. наук. пр. Харків : ХХІІІ, 2000. № 7. С. 14–23.
12. Губенко О.В. Формування у старшокласників готовності до вибору творчих технічних професій як психолого-педагогічна проблема : монографія. Київ : Наукова думка, 1992. С. 56–75.
13. Бедь В.В. Юридична психологія : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2002. 376 с.
14. Думко Ф.К., Запорожцева Г.Є. Професійно-психологічна підготовка співробітників ОВС. Одеса : НДРВВ ОІВС, 2000. 47 с.

15. Бойко Ю.Ю. Структура психологічної готовності майбутнього юриста до професійної діяльності. *Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія* : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. Костюка АПН України. Київ, 2006. Т. VII. Вип. 9. С. 18–24.
16. Гарькавець С.О. Юридична психологія : словник-довідник. Северодонецьк : СХУ ім. В. Даля, 2021. 152 с.
17. Коваль Н.В. Введение в юридическую специальность. Донецк : Центр подготовки абитуриентов, 1998. С. 6–7.
18. Занік Ю.М. Інтелектуальна культура юриста : філософсько-психологічне обґрунтування. Львів : БаК, 2002. 100 с.

FORMATION OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF FUTURE LAWYERS TO PROFESSIONAL ACTIVITY

Iryna Chorna

*Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
2, M. Krivonosy str., Ternopil, Ukraine, 46027
e-mail: irynachorna-@ukr.net*

Tetyana Lipunova

*Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
2, M. Krivonosy str., Ternopil, Ukraine, 46027
e-mail: koruca12@gmail.com*

The article substantiates the urgency of the problem of forming the psychological readiness of future lawyers for professional activity. The scientific literature on the problem of features of professional activity of a lawyer, psychological readiness for activity and formation of psychological readiness for professional activity of lawyers is analyzed. The definition of psychological readiness for professional activity of a lawyer is formulated. The content and significance of professional training of future specialists in the conditions of higher education institution, the presence of professionally necessary qualities, skills and abilities are characterized. The purpose and structure of indicators, conditions of efficiency of process of formation of psychological readiness for professional activity of the specialist-lawyer are revealed. On the basis of the theoretical analysis the basic factors of formation of psychological readiness for professional activity are allocated. The main factors in the formation of psychological readiness for professional activity are the contradictions between the achieved and necessary levels of professional development, as well as active and diverse educational and professional activities, favorable emotional climate, professional, psychological training. The content of two groups of factors of formation of psychological readiness is revealed: “conditionally internal” (individually-personal) and “conditionally external” (socio-pedagogical). The conditions that prevent the formation of the psychological readiness of the future lawyer for future professional activity are determined. The content of the basic principles that contribute to the effective formation of psychological readiness for the professional activity of a lawyer is revealed. The importance of combining theoretical knowledge with practice is indicated. The role in the formation of psychological readiness for professional activity of future lawyers of psychological trainings work under the guidance of a psychologist, educational practice and internship of law students, cooperation with a legal clinic. The importance of combining doctrinal knowledge and practical experience in modern legal education is pointed out. Ways to improve the process of forming the psychological readiness of future professionals, which are the three main areas, are identified and their content is revealed. The formation of psychological readiness for professional activity is determined by the purpose and result of the long-term process of training a specialist in a higher education institution.

Key words: readiness, psychological readiness, professional activity, future lawyers, educational-professional activity.